

„garantovat pravdivost dalších jistých poznatků“, na s. 95 třikrát čteme „res cogitas“ místo „res cogitans“. Někdy bylo zase možné více poukázat na historickofilozofické souvislosti; například při výkladu Leibnizovy metafyziky se nabízelo srovnat Leibnizovo a Brunovo pojetí monády a upozornit, že v 19. století Leibnizova monádogie ovlivní i našeho Bolzana a později prostřednictvím Herbartových i další české filozofické myšlení. — Jednotlivé svazky řady *Co víte o dějinách filozofie* se jistě stanou vyhledávanými pomůckami ke studiu dějin filozofie. Je proto škoda, že tato jejich funkce nebyla zvýrazněna také přehledy původních i přeložených monografií k uvažovaným etapám a osobnostem dějin novověké filozofie a častějšími odkazy na ně, informacemi o aktuálních badatelských problémech atp. (jen v závěrečném oddílu se setkáváme s tím, že názvy filozofických prací jsou uváděny i v původním znění). K přitažlivosti knihy by přispěly také obrazové přílohy, především portréty nejvýznamnějších filozofů; jak ukazují některé jiné tituly *Malé moderní encyklopedie*, mohly by slušně vyjít i na špatném papíru jejího 101. svazku.

Jiří Gabriel

Josef Karola: *Katolicismus a současný svět*. Svoboda, Praha 1982. 202 stran.

Společným jmenovatelem většiny prací o soudobém křesťanství je zpravidla problematika jeho soudobé krize. V tomto kontextu se úvahy v rovině protestantismu soustřeďují především na soudobý ekumenismus, zatímco fenomén katolicismu frekventuje prováděné otázky tzv. *aggiornamenta* a modernizačních tendencí sociální teologie. Silicímú tlaku naší společenské praxe na bližší, vědecky poučené a ideologicky efektivní osvětlení daného okruhu otázek vychází vstříc recenzovaná práce Josefa Karoly. Autor v ní shrnuje výsledky svého dlouhodobého badatelského zájmu o problematiku soudobého katolicismu a připojuje navíc aktualizující úvahu o doktrinnální a ekleziologické výstavbě katolicismu za nynějšího papeže. Logika struktury takto zaměřené práce tak člení publikaci do šesti částí: První se informativním výměrem zabývá katolickou církví jako sociální institucí, druhá analyzuje *aggiornamento* II. vatikánského koncilu, třetí soustřeďuje pozornost na modernizační tendence v katolické teologii, čtvrtá analyzuje reformy církevního života, pátá si všímá sociálního učení a politických postojů Vatikánu, šestá nastiňuje život katolické církve posledního pětiletí. Práce je určena především ke kritickému objasnění problematiky, o jejíž aktuálnosti a kontextu dnešního ideologického boje nemůže být nejmenších pochyb. Informativnost knihy a její publicitu zvyšuje nejen široký záběr analyzovaného materiálu, jasný, přesvědčivý a srozumitelný jazyk i v obsahově náročnějších pasážích, nýbrž i připojený slovníček frekventovaných cizích slov, seznam papežských encyklik a jiných vatikánských dokumentů a jmenný rejstřík.

Pozornost autora je v úvodu soustředěna na diplomatickou aktivitu Vatikánu, její angažovanost v četných mezinárodních organizacích, univerzalismus strukturální sítě církve, internacionalizaci papežské kurie a evangelizační úsilí katolicismu.

Autor v celku shrnuje, že obecná a podstatná shoda Vatikánu a monopolistického kapitalismu v oblasti politické a ideologické je reflexí společných zájmů kapitálu světského s kapitálem církevním.

Problematika *aggiornamenta* II. vatikánského koncilu vychází z analýzy církevní reflexe náboženské krize poválečného období a nastiňuje společné předpoklady přizpůsobování katolicismu sekularizovanému světu. Konstatuje se, že zprvu církví podceňované projevy masového světonázorového indiferentismu, liberalismu, mravního nihilismu či materialistického ateismu vyvolaly na půdě katolicismu odklon od taktiky „obrácení“ světa k silící tendenci vyjít vstříc vývojovým tendencím a stavu světských struktur. Prezentované údaje o skutečném stavu sekularizace západní společnosti autorovi slouží ke zdůraznění hluboké krize katolicismu a širších kontextech celkové krize křesťanství.

Karola dále shrnuje řadu vnitřních a vnějších příčin krize soudobého katolicismu a nezůstává pouze v oblasti vnitrocírkevního života, nýbrž se správně soustřeďuje i na objektivní a zákonitě přeměny naší epochy. Krizový stav katolicismu tak nalézá v rozporu mezi jeho konzervativní společenskou pozicí a dynamikou sociálních změn tohoto století.

Společenskopolitický a ideologický smysl následné modernizace je zde hodnocen jako prostředek zabezpečení účinnější apologetiky katolicismu a jako jeden z důležitých prostředků evangelizace světa za hegemonie římské církve.

Ke známým skutečnostem patří seppetí filozofie a teologie katolické věrouky. V centru pozornosti třetí části práce je proto problematika tak zvaného vývoje dogmat, kterou nastolil katolický modernismus a která vnesla do vnitrocírkevních diskusí řadu disonancí. Karola zde zdůrazňuje, že v rámci marxisticko-leninské analýzy modernizačních tendencí v soudobém katolicismu nemůže chybět problematika reinterpretací biblického světa. Historickým exkursem dokládá, že metoda permanentního omezování vědeckého pokroku se stala i pro římskokatolickou církev neudržitelnou. Ukazuje, jak katolicismus posledních tří desetiletí vyvinul značné úsilí, aby věda zůstala vykázána v příslušných hranicích a zároveň aby aktivně sloužila teologii a odhaluje skutečnou podstatu katolické bibliistiky, opírající se o učení o „dvoji pravdě“ (problematika alegorických výkladů bible, otázky „jazyka náboženského symbolu“ či „rozměru božního slova“). Analyzuje základní akcenty křesťanského existencialismu a evolucionistické koncepce člověka a uzavírá, že sociální teologie soudobého katolicismu předjímá nové pohledy na vztah boha a člověka, kdy první fenomén není nazírán jako výlučně metafyzická entita, nýbrž uvolňuje prostor člověku. Dochází ke zřetelnému posunu od víceméně jednostranného velebení nadpřirozených hodnot k přitakávání hodnotám vezdejšímu a v krystalizaci sociálních idejí, které by lépe zabezpečovaly třídní služebnou roli náboženství.

Problematiku reformem církevního života analyzuje recenzovaná práce formou historické analýzy tradicionalistické centralistické tendence katolicismu a rozbořem jeho reformačně zaměřených ekumenických snah. Shrnuje funkce tzv. laického apoštolátu ve světě intencí II. vatikánského koncilu: 1. hlásání evangelia, 2. pokřesťanstvování „současného řádu“, 3. vyvíjení charitativní činnosti. Karola komentuje i novější diskuse katolické teologie o kulturním řádu — tradičně konzervativnímu elementu náboženského komplexu — a shrnuje nové důkazy katolických reformistů: vyloučení zastaralých a nesrozumitelných liturgických prvků. Omezení používání latiny a rozšíření prostoru pro národní jazyky, zohledňování etnických zvláštností obyvatel rozvojových zemí a přizpůsobení tradičních forem pokání současné době.

Aggiornamento II. vatikánského koncilu zanechalo výrazné stopy i v oblasti sociální doktríny a politické angažovanosti církve. V linii doktrínálních důrazů papežů minulého a našeho století autor zaznamenává tendenci zastírat dosud víceméně otevřeně vyhlášenou identifikaci církve s podstatou soudobého kapitalismu do roviny pestré palety forem nepřímé obhajoby tohoto společenského systému. Zdůrazňuje, že všechno úsilí směřuje nyní k tomu, aby byla důmyslně zašifrována třídní povaha ideologických a sociálně politických postojů církve. Není od věci připomenout, že takováto snaha stát se „třetí silou“ světodějného působení je dnes v mnohem ohledu typická i pro křesťanský ekumenismus v obecné rovině.

Závěr recenzované práce patří rozboru programu stabilizace církevního života za pontifikátu prvního papeže neitalského původu — Jana Pavla II. Období od října 1978 je tak charakterizované houževnatou snahou Vatikánu sjednotit církevní řady a upevnit církevní řád, zvýšit akceschopnost katolicismu, zafixovat ve společenském vědomí nárok církve na univerzalitu, posilovat její váhu na ekumenickém poli, rozšířit a prohloubit proces „evangelizace světa“. Karola má za to, že programovým záměrem papeže Jana Pavla II. nejsou pravděpodobně nějaké v blízké budoucnosti realizované reformy, nýbrž spíše snaha o oživení směrnic vytyčených II. vatikánským koncilem. Nový papež je charakterizován jako osobnost nekompromisně volající k zodpovědnosti krajně nonkonformní teology, kritiky církevního života a vyzdvihující „boží horlivce křesťanských dějin i současné doby“, když za imperativ katolické angažovanosti považuje apoštolské pokřesťanstvování světa. Zohledňuje se i papežovy důrazy „křesťanského personalismu“ (lidská „osoba“ jako úhelný kámen globálního pohledu), odmítnutí radikalistických snah „teologie osvobození“ (hledající spravedlnost ne na nebesích, nýbrž již zde na Zemi) a z toho vyplývající sociální apel na „otevřenost bohatých“ k „chudým, zaočalým a ponížným“.

Práce Josefa Karoly „Katolicismus a současný svět“ přesvědčivým a široké čtenářské obci srozumitelným způsobem ukazuje, že aggiornamento II. vatikánského koncilu vedlo k četným změnám ve vnitřním životě a vnějším působení římskokatolické církve. Bohatě podloženým faktografickým materiálem a novými pohledy znovupotvrzuje, že krizovými jevy determinovaný „obrat k světu“ církve neznamená ještě zdaleka orientaci na splynutí s profánním světem, nýbrž spíše rozvinutí nové fáze ofenzivy za všeobecnou evangelizaci

světa (v našich společenských kontextech aktualizovanou jako úsilí o „křesťanskou Evropu“). Karola celým svým badatelským úsilím dokazuje, že přitom nejde o ryze „duchovní“ aspirace, nýbrž o povýtce univerzalistické cíle a partikulární světské zájmy nezřídka jasně politické povahy. Již touto svojí charakteristikou stojí problematika soudobého katolicismu v ohnisku zájmu naší společenské praxe. Je zcela zřejmé, že v tomto smyslu se ani v budoucnosti neobejde bez poučených, argumentačně podložených a ideově akcentovaných prací, k nimž recenzovaná knížka nesporně náleží.

Aleš Sekot

Luboš Hlaváček: Řeč tvarů. Umění vnímat umění. Horizont, Praha 1984. 245 stran a obrazové přílohy.

Práce L. Hlaváčka *Řeč tvarů*, věnovaná výtvarnému umění jako nejstarší umělecké činnosti v dějinách lidstva, zahájila novou řadu Malé moderní encyklopedie *Umění vnímat umění*, která má čtenářům pomoci k hlubšímu chápání jednotlivých oborů umělecké tvorby, k vnímání uměleckých děl oproštěnému od zjednodušujících apriorních dogmat a konvencí, z nichž mnohé jsou důsledkem jen nedostatečných zkušeností a chybějících věcných informací. — Rozsah problémů, o nichž Hlaváček v knize jedná, je velmi široký. V úvodu odmítá každý dogmatický pohled na umění; stručně shrnuje názory filozofů a estetiků na pojem krásy od doby starých Řeků a na proměnách obsahu této stěžejní estetické kategorie ukazuje její společenskohistorickou podmíněnost a z ní vyplývající podmíněnost hodnotících estetických soudů. Po charakteristice specifických vlastností výtvarného umění, jeho funkce a poslání, se zastavuje u otázky dialektického vztahu formy a obsahu v jednotě výtvarného díla. K tomuto tématu se v knize několikrát vrací, nejvýrazněji však svůj názor formuluje hned v první části knihy: „Forma (...) je základním pořadajícím činitelem, který nelze chápat puristicky bez vztahu k ostatním estetickým hodnotám v umění, jako jsou faktory smyslové, expresivní, funkční či společenské. Znamená jasné uspořádání uměleckého díla za určitým a myšlenkově zjevným cílem. (...) Obsah je nositelem myšlenkového výrazu díla pomocí specifických formálních prostředků, jež ve výtvarné sféře jsou barva, čára, plocha, světlo, objem a jejich vzájemné prostorové kompoziční vztahy. Teprve v této přímé a nenarušitelné souvztažnosti mezi obsahem a formou dostává dílo přesnou výrazovou kvalitu a získává onu významovou hodnotu opírající se o ryzí výtvarnost celé struktury“ (s. 38–39). Po kapitolách o svěbytnosti a vývojových proměnách tvarosloví malířství (pojetí prostoru, perspektivy, barvy) přechází Hlaváček k vysvětlení specifických rysů architektury, sochařství a užitého umění. Vlastní názory prokládá a doplňuje stanovisky různých filozofů, historiků umění a umělců samých. V množství uměnovědných, technologických, historických a filozofických informací se však často vytrácí hlavní smysl knihy: přiblížit čtenáři „řeč“ výtvarného umění. Podobný charakter mají i pasáže věnované vybraným námětům výtvarného umění — aktu, portrétu, krajině a zátiší; autor se v nich znovu vrací i k otázkám, o nichž psal už v předcházejících kapitolách, např. k formotvornému principu kubismu, emocionálnosti expresionismu, tvaroslovnému řádu abstrakce. V další části knihy se Hlaváček zabývá i otázkou „moderního umění“. V širším slova smyslu chápe „modernost“ jako tvůrčí projev nesouhlasu s uměleckým konzervatismem, podporovaným často oficiální kulturní politikou, v užším slova smyslu jí označuje některé směry z konce 19. a z 20. století, jež jsou „v důsledném rozchodu s tradicí, alespoň s tou, kterou představovala dogmatická neměnnost estetických postulatů, uzákoněných evropskými akademii 18. a 19. století“ (s. 190). V této souvislosti pak stručně charakterizuje symbolismus, fauvismus, expresionismus, kubismus, futurismus, nefigurativní umění, dadaismus, surrealismus, imaginativní umění (také zde se setkáváme s mnoha údaji, jež známe už z dřívějších jeho výkladů). Knihu uzavírá popisem několika poválečných výtvarných tendencí (akční a informační malba, pop-art, op-art) a kapitolou o „étosu socialistického umění“, přinášející i podnětné vymezení realismu jako „celého životního postoje a takového způsobu zobrazování, při kterém skutečnost ve své úžasně bohatosti zahrnuje všechny vztahy mezi subjektem a objektem, obsahuje nejen minulé, ale také budoucí, nejen